अस्वीकरण

नेपालीमा अनुवाद गरिएको मामिलाको निर्णय पक्षकारले आफ्नो भाषामा बुझ्नु को लागि मात्र हो। सबै व्यावहारिक र आधिकारिक उद्देश्यका लागि, फैसलाको अंग्रेजी संस्करण नै प्रामाणिक हुनेछ र कार्यान्वयनको उद्देश्यका लागि पनि अंग्रेजी भाषा मै जारी भएको फैसला मान्य हुनेछ।

अशोक गुलाबराव बोन्ड्रे

विरुद्ध

विलास माधुकरराव देशमुख र अरू

(फौजदारी अपील नं. १९३१ को २०११)

अप्रिल १२, २०२३

[बि. आर. गवई र सञ्जय करोल, जे.जे.]

फौजदारी कार्यविधि संहिता, १९७३ – दफा १९५ – आरोप लगाइएका दस्तावेजहरू प्रमाण बनाउनुपूर्व गरिएका बनावटी तथा जालसाजी, दफा १९५

मा प्रतिबन्ध नलाग्नु – पुनरावेदन गरिएको आधारमा निस्कर्ष: दफा १९५(१)(ब)(२) अदालतसमक्ष कुनै पनि कागजात पेश भएपछि वा प्रमाणमा आइसकेपछि मात्र लागू हुन्छ, अर्थात जब दस्तावेज कुस्तोडिया लेगिस मा हुन्छ – यस्तो अवस्थामा, अदालतले उजुरी परेकोमा बाहेक अपराधको सुनुवाइ गर्न सक्छ – जिल्ला महानगर न्यायिक मजिस्ट्रेट अदालत र उच्च अदालतबाट भएका आदेशहरू रद्द गरिए – विषय जिल्ला महानगर न्यायिक मजिस्ट्रेट अदालतमा निवेदक जाहेरीको सुनुवाइका लागि फिर्ता गरिएको ।

इकबाल सिंह मारवा र अन्य विरुद्ध मीनाक्षी मारवा

र अन्य (२००५) ४ एससीसी ३७०: [२००५] २ एससीआर ७०८ –

निदेशित।

सुरजित सिंह र अन्य विरुद्ध बलबिर सिंह (१९९६) ३ एससीसी ५३३: [१९९६] ३ एससीआर ७० ; सचिदानन्द सिंह र अन्य विरुद्ध बिहार राज्य र अन्य (१९९८) २

मामिला क्रम संदर्भ

[२००५] २ एससीआर ७०८
निदेशित अनुच्छेद ११

[१९९६] ३ एससीआर ७०
सन्दर्भित अनुच्छेद १६

[१९९८] १ एससीआर ४९२
सन्दर्भित अनुच्छेद १७

फौजदारी अपील क्षेत्राधिकार: फौजदारी अपील नं.

१९३१ का २०११।

बम्बई उच्च न्यायालयको नागपुर बेन्चबाट मिति १८.०२.२०१० को फैसला र आदेशबाट अपील गरिएको ।

देशमुख र अन्य

मिस्टर अनघा एस. देसाई, सचिन पाटील, सत्यजित ए. देसाई, सिद्धार्थ गौतम, गजानन एन. तिरथकर, अभिनव के. मुत्यालवार, योगन्त ढिल्लोन, अधिवक्ताहरू अपीलकर्ताका लागि।

राहुल चित्रे, मिस्टर श्वेताल शेपाल, आदित्य कुमार, चन्दर शेखर अश्री, आदित्य अनिरुद्ध पाण्डे, सिद्धार्थ धर्माधिकारी, भरत बगला, सौरव सिंह, अधिवक्ताहरू प्रत्यर्थीहरूका लागि।

अदालतको फैसला सुनाउनुहुने थियो

बि. आर. गवाई, जे.

१. यो अपील एक संकिर्ण कानुनी बिषयमा आधारित छ।

२. अपीलकर्ताले प्रत्यर्थीहरूविरुद्ध भारतीय दण्ड संहिता, १८६० (छोटकरीमा "आईपीसी") को दफा १९१, १९२, १९६, ४६३, ४६४, ४६५, ४६७, ४७० र ४७१ लाई दफा ३४सँग पढेर कसुरजन्य अपराध गरेको भन्ने आरोप लगाउँदै जाहेरी दिएका थिए।

३. अपीलकर्ताले गरेको मुख्य आरोप के हो भने प्रत्यर्थी नं. २ – रामप्रसाद पंचेश्वरले फौजदारी मुद्दा नं. १९ को २००३ मा झुटा र जालसाजीपूर्ण दस्तावेजहरू, अर्थात व्यक्तिगत सम्झौता बन्धक र जमानत बन्धक तयार गरेको थियो र बाँकी प्रत्यर्थीहरूले षडयन्त्र गरेर प्रत्यर्थी नं. २ लाई उक्त दस्तावेजहरू जालसाजी गर्न सक्रियरूपमा मद्दत गरेका थिए।

४. अपीलकर्ताको बहस छ कि त्यस्ता दस्तावेजहरू पछि जिल्ला महानगर न्यायिक मजिस्ट्रेट अदालत, रामटेक (यसपछि जेएमएफसी भनिनेछ) समक्ष अपीलकर्तालाई विपक्षी बनाइएको फौजदारी मुद्दा नं. १९ को २००३ मा अभिलेखमा दाखिल गरिएको थियो।

५. सम्माननीय जिल्ला महानगर न्यायिक मजिस्ट्रेटले मिति ६ नोभेम्बर २००४ को आदेशद्वारा उजुरी खारेज गरे। यसरी पीडित भएकाले, पुनरावलोकन निवेदन दायर गरिएको थियो।

६. सम्माननीय अतिरिक्त सत्र न्यायाधीश, नागपुरले मिति १४ मार्च २००५ को आदेशमार्फत यस्तो उजुरी सम्बन्धित अदालत वा अन्य कुनै अदालत, त्यसमा पनि अधीनस्थ अदालतको लिखितमा बाहेक दायर गर्न नसकिने ठहर गरेका छन्।

७. तर, सम्माननीय अतिरिक्त सत्र न्यायाधीशले पुनरावलोकनकर्ताहरूले गरेका आरोपहरू गम्भीर प्रकृतिका रहेको भन्ने पाए र यदि अपीलकर्ताले फौजदारी कार्यविधि संहिता, १९७३ (संक्षिप्त रूपमा "सिआरपिसी") को दफा ३४० अन्तर्गत निवेदन दिएमा सम्माननीय जेएमएफसीले उपयुक्त प्रारम्भिक जाँचबुझ गरी त्यसपछि सिआरपिसीको दफा ३४० अनुसार

आफ्नो निष्कर्ष अभिलेख गर्नु पर्ने निर्देशन दिए।

८. पुनरावलोकन अदालतबाट भएको उक्त आदेशविरुद्ध अपीलकर्ताले सिआरपिसीको दफा ४८२ अन्तर्गत उच्च अदालतमा निवेदन दिएका थिए। सोही खारेज भयो। यसैले यो बर्तमान अपील आएको हो।

९. हामीले अपीलकर्ताका वकिल श्री सचिन पाटिल र प्रत्यर्थीहरूका वकिल श्री राहुल चित्रे तथा श्री आदित्य अनिरुद्ध पाण्डेलाई सुनेका छौं।

१०. श्री सचिन पाटिलले बहस गर्नुभएको छ कि आरोपित जालसाजी कार्यवाहीको अवधिभित्र भएको थिएन। उहाँले अपीलकर्ताको बहस यस्तो छ कि प्रत्यर्थीहरूले दस्तावेजहरू पहिले नै जालसाजी गरेका थिए र अपीलकर्तालाई विपक्षी बनाइएको कार्यवाहीमा प्रयोग गरेका थिए। त्यसैले, सिआरपिसीको दफा १९५ को प्रतिबन्ध लागू हुने छैन भन्ने बहस गरिएको छ।

११. श्री सचिन पाटिलले यस अदालतको संविधान पीठको फैसला इकबाल सिंह मारवा र अर्को विरुद्ध मीनाक्षी मारवा र अर्को१ को सन्दर्भमा लिएका छन्।

१२. श्री सचिन पाटिलले यो पनि बहस गर्नुभएको छ कि संविधान पीठको फैसला उच्च अदालतको एकल न्यायाधीशसमक्ष उल्लेख गरिए पनि उनले सही दृष्टिकोणबाट विचार गरेनन्।

१३. विपरीतमा, श्री राहुल चित्रेले अपीलकर्ताले पुनरावलोकन अदालतको आदेश स्वीकार गरिसकेको र सिआरपिसीको दफा ३४० अन्तर्गत सम्माननीय मजिस्ट्रेटसमक्ष निवेदन दिइसकेको बहस गर्नुभएको छ। उहाँले यो पनि बहस गर्नुभएको छ कि यो अपीलमा अन्तरिम राहत प्राप्त भएकाले उक्त निवेदनमाथि कारबाही हुन सकेन। उहाँले बहस गर्नुभएको छ कि यस विषयमा देखिएको प्रश्न शुद्ध

शैक्षिक प्रकृतिको हो, जसमा अदालतले जानु हुँदैन।

१४. श्री आदित्य अनिरुद्ध पाण्डेले श्री राहुल चित्रेको बहसलाई समर्थन गर्नुभएको छ।

विचार गर्नुपर्ने संकिर्ण प्रश्न के हो भने जब प्रमाणको रूपमा प्रयोग गर्ने प्रस्तावित दस्तावेजहरू पहिल्यै जालसाजी गरिएका हुन्छन् भने के सिआरपिसीको दफा १९५ अन्तर्गतको प्रतिबन्ध लागू हुन्छ या हुँदैन।

१ (२००५) ४ एससीसी ३७०

१६. यस अदालतले सुरजित सिंह र अन्य विरुद्ध बलबिर सिंह२ को मुद्दामा यसरी दृष्टिकोण लिएको छ:

"१०. यसरी स्पष्ट हुन्छ कि कुनै अपराधको संज्ञान लिनका लागि, जालसाजीको आधार बनेको दस्तावेज अदालतसमक्ष पेश गरिएको वा प्रमाणमा ल्याइएको छ भने दफा १९५(१)(ब)(२) अन्तर्गत संज्ञान लिन प्रतिबन्ध लाग्छ र फौजदारी अदालतले संहिताको दफा ३४० बमोजिम अदालत वा अदालतको तर्फबाट लिखित उजुरी नपरेसम्म अपराधको संज्ञान लिन प्रतिबन्ध हुन्छ। यसरी न्याय प्रशासनको शुद्धतालाई कायम राख्ने र पक्षहरूलाई कुनै दबाब र धाकधम्की बिना प्रमाणहरू पेश गर्न दिने उद्देश्य लिइएको हो। दफा १९५ को प्रतिबन्धको उद्देश्य त्यसअनुसार उल्लिखित अपराधको सुनुवाइ गर्नु हो।"

१२. यसपछि, यस अदालतले सचिदानन्द सिंह र अर्को विरुद्ध बिहार राज्य र अर्को३ को मुद्दामा यसरी दृष्टिकोण लिएको छ:

"११. संहिताको दफा ३४०(१) मा उल्लिखित प्रारम्भिक जाँचबुझको क्षेत्र त्यस अदालतसमक्ष कुनै दस्तावेज पेश गरिएको वा प्रमाणमा लगिएको छ भने न्याय प्रशासनलाई प्रभाव पार्ने कुनै अपराध भएको छ कि भन्ने पत्ता लगाउनु हो। अर्थात्, अपराध त्यही बेला भएको हुनुपर्छ जब दस्तावेज

कुस्तोडिया लागोस मा थियो।

१२. यो अपरिपक्व सोचाइ हुनेछ कि जालसाजीसम्बन्धी कुनै पनि अपराध अदालत परिसरबाहिर धेरै पहिले नै भएको थियो र पछि त्यो दस्तावेज अदालतको अभिलेखमा पुगेकाले मात्र यसलाई न्याय प्रशासनलाई प्रभावित गराउने अपराधको रूपमा लिइयो।

* * *

२३।

उपर्युक्त छलफलको परिणामस्वरूप, संहिताको दफा १९५(१)(ब)(२) मा उल्लिखित प्रतिबन्ध त्यस अवस्थामा लागु हुँदैन जहाँ दस्तावेज अदालतमा पेश गर्नुअघि नै जालसाजी गरिएको हुन्छ।"

२ (१९९६) ३ एससीसी ५३३

३ (१९९८) २ एससीसी ४९३

१८. सिआरपिसीको दफा १९५ को व्याख्यासम्बन्धी दुई विरोधाभाषपूर्ण दृष्टिकोणहरू देखिएपछि सो प्रश्न इकबाल सिंह मारवा (सोही) को मुद्दामा यस अदालतको संविधान पीठमा पठाइएको थियो। उक्त मुद्दाको अनुच्छेद ७ उल्लेख गर्नु सान्दर्भिक हुनेछ, जुन यस्तो छ:

" ७। दफा १९५ को उपदफा (१) को खण्ड (ब)(२) को साधारण पठनबाट यसलाई दुई तरिकाले व्याख्या गर्न सकिन्छ। एउटा सम्भावित व्याख्या के हो भने जब कुनै अदालतसमक्ष कुनै कार्यवाहीमा कुनै दस्तावेज पछि पेश गरिएको वा प्रमाणमा लगिएको अवस्थामा दफा ४६३ अन्तर्गत वर्णित वा दफा ४७१, दफा ४७५ वा दफा ४७६ अन्तर्गत दण्डनीय अपराध भएको आरोप लगाइन्छ, त्यसमा अदालतको उजुरी आवश्यक पर्छ।

अर्को सम्भावित व्याख्याअनुसार जब कुनै दस्तावेज कुनै अदालतमा पेश गरिएको वा प्रमाणमा लगिएको र त्यसपछि त्यही दस्तावेजसम्बन्धी उल्लिखित अपराध भएको छ भने अदालतको उजुरी आवश्यक पर्छ।

यो व्याख्याअनुसार जब उक्त दफामा वर्णित अपराध दस्तावेज पेश गर्नु वा प्रमाणमा लगिनुअघि नै भइसकेको हुन्छ भने अदालतको उजुरी आवश्यक पर्दैन र निजी जाहेरी लिन सकिन्छ। विचारणीय प्रश्न के हो भने ऐनको योजना र लिइएको उद्देश्यलाई दृष्टिगत गर्दा दुई व्याख्याहरूमध्ये कुनलाई स्वीकार गर्नु पर्छ?"

१९. उपर्युक्त मुद्दाहरू उल्लेख गरेर र सिआरपिसीको दफा १९५ तथा दफा ३४० अन्तर्गतको पूरै योजनालाई विचार गरेपछि यस अदालतले यसरी देखायो:

" ३३। माथिको छलफलको आधारमा हामी सचिदानन्द सिंहको मुद्दामा गरिएको निर्णय सही छ र त्यहाँ लिइएको दृष्टिकोण नै सही हो भन्ने राय रहेको छ। सिआरपिसीको दफा १९५(१)(ब)(२) अदालतसमक्ष कुनै कार्यवाहीमा कुनै दस्तावेज पेश भएपछि वा प्रमाणमा आइसकेपछि मात्र लागू हुन्छ, अर्थात् जब दस्तावेज कुस्तोडिया लेगिस मा हुन्छ।

३४। हाल विचाराधीन मुद्दामा जिल्ला न्यायाधीशको अदालतमा त्यो किरिया पत्र पछि मात्र पेश भएको हो। दफा १९५(१)(ब)(२) मा उल्लिखित कुनै पनि अपराध उक्त किरिया पत्र अदालतमा पेश भएपछि गरिएको हो भनी कसैले पनि आरोप लगाएको छैन।

यसरी सिआरपिसीको दफा १९५(१)(ब)(२) ले सिर्जित गरेको प्रतिबन्ध लागु नहुने भएकाले प्रत्यर्थीहरूबाट परेको उजुरीको आधारमा अदालतले अपराधको संज्ञान लिन कुनै प्रतिबन्ध लागु हुने छैन। सम्माननीय अतिरिक्त सत्र न्यायाधीश र उच्च अदालतले लिएको दृष्टिकोण पूरा सही छ र हस्तक्षेपको आवश्यकता पर्दैन।"

२०. यसरी स्पष्ट देखिन्छ कि यस अदालतले कुनै पनि संकोच नगरी सचिदानन्द सिंह (सोही) को मुद्दामा लिइएको दृष्टिकोण सही छ भन्ने कुरा स्वीकारिसकेको छ कि सिआरपिसीको दफा १९५(१)(ब)(२) अदालतसमक्ष कुनै कार्यवाहीमा कुनै दस्तावेज पेश भएपछि वा प्रमाणमा आइसकेपछि मात्र लागू हुन्छ, अर्थात् जब दस्तावेज कुस्तोडिया लेगिस मा हुन्छ। अदालतले स्पष्ट रूपमा ठहर गरेको छ कि जसरी किरिया पत्र जालसाजी भएको आरोप लगाइएको छ र त्यो अदालतमा पेश गरिनुअघि नै जालसाजी भएको हो, त्यस्तो अवस्थामा सिआरपिसीको दफा १९५(१)(ब)(२) ले सिर्जना गरेको प्रतिबन्ध लागु हुने छैन।

२१. अदालतले यसरी ठहर गरेको छ कि यस्तो अवस्थामा अदालतले उजुरीकर्तालाई दिएको उजुरीको आधारमा मात्र अपराधको संज्ञान लिन सक्नेछ।

हुन्छ:

१९. यो विषयको यही दृष्टिकोणका आधारमा हामी पुनरावलोकन अदालत र उच्च अदालतले लिएको दृष्टिकोण टिकाउ रहन सक्दैन भन्ने निष्कर्षमा पुगेका छौं।

२०. पुनरावलोकन अदालत र उच्च अदालतबाट भएका आदेशहरू बदर गरिएको छ।

२१. विषय तत्काल सम्माननीय जेएमएफसी,रामटेककहाँ अपीलकर्ताको उजुरी आफ्नै गुणको आधारमा विचार गर्न फिर्ता पठाइएको छ।

२२. करिब एक दशक अगाडिदेखि मुद्दा विचाराधीन रहेको विचार गर्दा हामी सम्माननीय जेएमएफसीलाई अपीलकर्ताको उजुरीमाथि शक्य भएसम्म छिटो र कुनै अवस्थामा पनि आजको मितिदेखि एक वर्षभित्र गुणको आधारमा निर्णय गर्न अनुरोध गर्दछौं।

२३. हामी यो पनि स्पष्ट गर्न चाहन्छौं कि हामीले गुणको बारेमा कुनै राय व्यक्त गरेको नबुझिनुपर्छ र यसमा भनिएका कुराहरू विषयको गुणसम्बन्धी हुन सक्दैनन्।

२४. उपर्युक्त शर्तहरूमा यो अपील निस्पत्ति गरिएको छ।

२५. लम्बित रहेका निवेदनहरू, यदि छन् भने, निस्पत्ति गरिएका छन्।

एच

दिव्यापाण्डेय
अपील निस्पत्ति भयो।

(रूपंशी विरांग, एलसीआरएबाट सहयोग)